MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN–HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA–KNOWLEDGE DATABASE

VIDACS, Éva
„Drakula felfalja az oroszlánokat" A posztkoloniális fogalmának értelmezése az 1998-as labdarúgó-világbajnokságon történtek alapján
Eredeti közlés /Original publication:
in: Vargyas Gábor szerk.: *Fehéren, feketén – Varsánytól Rititiig*, Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére, 2. kötet, 2004, Budapest, L'Harmattan, 239-252. old.
Elektronikus újraközlés/Electronic republication:
AHU MAGYAR AFRIKA–TUDÁS TÁR – 000.002.937
Dátum/Date: 2018. június / June
filename: vidacs__2004_FociVB1998
Ezt az információt közlésre előkészítette
/This information prepared for publication by:
B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd
Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document:
VIDACS, Éva: „Drakula felfalja az oroszlánokat" A posztkoloniális fogalmának értelmezése az 1998-as labdarúgó-világbajnokságon történtek alapján, *AHU MATT*, 2018, **pp. 1–19. old.**, No. 000.002.937, http://afrikatudastar.hu
Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:
Közkönyvtárakban / In public libraries
Kulcsszavak/Key words
magyar Afrika-kutatás, a posztkoloniális elmélet az 1998-as futball világbajnokság tükrében, afrikai szempontok szerint
African studies in Hungary, postcolonial theory in the light of the 1998 World Cup, African aspects

---

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages
* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration
* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

„DRAKULA FELFALJA AZ OROSZLÁNOKAT”

A posztkoloniális fogalmának értelmezése az 1998-as labdarúgó-világbajnokságon történtek alapján

VIDACS, Bea

in: Vargyas Gábor szerk.: *Fehéren, feketén – Varsánytól Rititiig*, Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére, 2. kötet, 2004, Budapest, L’Harmattan, 239–252. old.

A posztkoloniális fogalmát a különböző szerzők különféleképpen írták le. Kwame Anthony Appiah (1991) tette fel azt a kérdést, hogy vajon a *poszt-* a posztkoloniálisban ugyanazt jelenti-e, mint a posztmodernben. Válasza igenlő volt, abban az értelemben, hogy mindkét esetben a kifejezés egy korábbi autoritás elutasítását jelzi. A tagadás tényén túl azonban a két fogalom nem tartozik ugyanabba a kategóriába. A posztmodernizmus elutasító gesztusa egy egzisztenciális *Angst*ból fakad, amely a nyugati társadalmakban sokkal inkább ezoterikus, mint valóságos, míg a posztkoloniális kontextusban az elutasítás oka sokkal inkább tapasztalati, mint elméleti. A kétértelműség világossá válik, ha összevetjük azt, ahogyan Patrick Chabal (1996) tárgyalja a posztkoloniális fogalmát – főként annak a nyugati világból származó okaira ás nyugati megnyilvánulásaira koncentrálva – a kameruni Achille Mbembe (1992) felfogásával, akinek munkája inspirálta a Chabal elemzését publikáló kötetet. A Mbembe által használt posztkoloniális fogalom specifikusan Afrikára vonatkozik, s Mbembe nem foglalkozik a Nyugattal, kivéve amikor néhány nyugati szerző munkáját is felhasználja az afrikai valóság értelmezésére. Vagyis amikor Mbembe a posztkoloniális fogalmát tárgyalja, nem az a célja, hogy ezáltal visszautasítsa a modernséget, és nem is az, hogy a kolonializmus „modernségét” kritizálja vagy elvesse. Célja sokkal inkább a (temporális értelemben vett, azaz a gyarmati állapotot követő) posztkoloniális állam maró bírálata és működésének feltérképezése. Mbembe értelmezésében ez az állam saját magát és a lakosságot, amely kénytelen vele együtt élni, egy olyan állapotba zárja be, amelyet Mbembe zombifiká-

ciónak titulál, és azt érti rajta, hogy egyikük sem képes kijutni az így létrejött zsákutcából és az összezártságból adódó összejátszásból. Természetesen Mbembe teljes mértékig tudatában van annak, hogy a kolonializmus továbbra is hatást gyakorol ezekre a folyamatokra (vö. Mbembe 1986), de ő a posztkoloniális állapotot kívánja megérteni és azt, hogy miként maradhat továbbra is változatlan a posztkoloniális állam (az uralkodók ás az állampolgárok egyaránt). A felületes hasonlóságokon túl a kommentátorokat valószínűleg az vezeti a posztkoloniális és a posztmodern fogalmának összemosásához, hogy mindkét esetben a tekintély decentralizálásáról, a bizonyosságok megszűnéséről van szó, és arról, hogy a magától értetődő többé nem az. Mindenfajta tekintély megingott. Ennek ellenére a posztmodern és a posztkoloniális két nagyon is különböző dologról szól. Ebből a szempontból különösen fontos az, hogy az afrikaiak mindennapi létének abszurditását a nyugat-európaiak vagy észak-amerikaiak nagy része elképzelni sem tudja, mert ez az abszurditás nem elméleti, hanem gyakorlati, és szerves része a mindennapi létnek. (Az a tény, hogy a posztmodern elméletek többsége az irodalomelméletből nőtt ki, megerősíti azt a gondolatot, hogy a posztmodern és a posztkoloniális fogalma összemosható. A „posztmodern" írók tekintélyes része ugyanis a korábbi gyarmati országokból származik, és így a harmadik világ képviselőinek tekintik őket, jóllehet természetesen világlátásukat a harmadik és „első" világ sajátos, de egyben univerzális keveréke szintén befolyásolja, és a Nyugattal szemben szerzett tapasztalataik a gyökereikről szóló nézeteikre is rányomják bélyegüket.) Ugyanakkor arra is rá kell mutatnunk, hogy a hatalom barokk jellemzői (túlzás, gúny, obszcenitás), amelyet Mbembe a posztkoloniális állapotnak tulajdonít, nem egyedül a harmadik világ sajátosságai. Több bírálója is rámutatott arra, hogy Mbembe jellemzése nem csak a harmadik világra vonatkozik, hanem általában a hatalomra. Ezt a nézetet az is alátámasztja, hogy hatalomfelfogásának megvilágítására hozott példáinak egy része a hajdani szocialista országokból származik (vö. Trouillot 1992).

A posztkoloniális fogalmát tehát legalább három értelemben használhatjuk. Elsőként temporális értelemben, vagyis mi történik azután, hogy véget ért a gyarmatosítás (ami sokak szerint még nem ért véget, de akármi történt is, az megváltoztatta a hatalom „ízét," ha nem is a struktúráját). A második értelmezés az, ha az ebben a hipotetikusan posztkoloniális világban élő emberek mindennapi tapasztalatait tekintjük. Ebben a világban a lét abszurd színezetet ölt, és szemben a nyuga-

ti világban élő emberek életének abszurditásával (a kifejezetten marginalizált rétegek kivételével, akiknek világlátása és hatalomhoz való viszonya közelebb áll a harmadik világbeliekéhez) ez az emberek mindennapi életében, a bőrükön, a zsigereikben is érződik. Találóan írta le az ilyen életek textúráját Mbembe és Roitman 1995-ös cikke, amely úgy jellemzi a poszkoloniális állapotot, mint amelyben az élet érthetetlenné vált, az igazság többé nem igazság, és a társadalom szétesőben van.[1] És végül a posztkoloniális fogalma úgy is értelmezhető, mint a harmadik világbeliek (a bevándorlók, beleértve az értelmiségieket is) Nyugaton való megjelenésének a következményei, hatása a Nyugatra. Ezeknek az embereknek újfajta, nyomatékosabb megjelenése és befolyása (minden előítélet és diszkrimináció ellenére hangjuk erősebben hallatszik, mint bármikor korábban) aláássa a Nyugat bizonyosságait. Leginkább ez utóbbi értelemben tekinthető a posztkolonializmus egyben posztmodernnek is, bár, többen felvetették, vajon a posztkoloniális elméletek elterjedésével és divatossá válásával nem kooptálja-e újfent a Nyugat a harmadik világot (Bhabha 1994; Ghosh 1998).

Ebben a dolgozatban a fent vázolt jelentések közül a másodikra kívánok koncentrálni, és bizonyos adalékokkal szeretnék szolgálni ahhoz, hogy megértsük a posztkoloniális állapotot – úgy, ahogy azt a kameruniak átélik. Húsz hónapnyi, a kameruni futballal foglalkozó, terepmunkám során adatközlőimmel egyetemben bőven volt alkalmam megtapasztalni a kameruni élet abszurditásait és kiszámíthatatlanságát. A foci világára lefordítva ez a kiszámíthatatlanság magába foglalja a bajnokság kezdetének (vagy ami még károsabb: újrakezdésének) állandó elhalasztását, ami lehetetlenné tesz mindenfajta hatékony munkát a csapat formájának fenntartása érdekében (és anyagi romláshoz vezet). Nehéz úgy edzést tartani, hogy a szünet elvileg csak egy hétig tart, de állandóan meghosszabbítják, miközben ellentmondásos hírek terjengenék arról, mikor is kezdődik újra a bajnokság. A kiszámíthatatlanság természeti tényezőkre is vonatkozik: hirtelen

[1] A kameruni gazdasági válságról beszélve a következőket mondják: „Azáltal, hogy a válságot a megmagyarázhatatlan tartományába utalják, az emberek egyben kijelölik a megkötések és a lehetséges, ésszerű cselekvés mezejét is. Az ilyenfajta ésszerűségek alapján cselekedve, a cselekvési mezők kavarodásában, maguk is részesei annak a folyamatnak, amely létrehozza a válságot: egy önmagára visszautaló láncolatot." (Mbembe – Roitman 1995, 325. old.)

elkezd esni az eső, és az a csapat, amelyik a jobb focicipőkkel bír, váratlanul előnyre tesz szert és megnyeri a már elveszettnek látszó mecscset, mert az ellenfél játékosai, kevésbé alkalmas cipőikben, óhatatlanul meg-megcsúsznak a sáros terepen, amin persze még mutatóban sincs fű.

Ilyen körülmények között nem csoda, hogy azok, akik részt vesznek a foci világában, hősi színben látják magukat. Úgy gondolják, hogy el akarnak érni valamit, létre akarnak hozni valami kézzelfoghatót, valami valódit, egy jobb jövőt, egy jó csapatot, amire mindenki emlékezni fog, és amiről az egész város beszél. Az edzők gyakran mondogatják, hogy ők nem focistákat, hanem férfiakat nevelnek, a szó lehető legrégimódibb értelmében. Mint ideál, legalábbis a vágyak és az akarat szintjén, a kameruni futball nemcsak a modernséget jelképezi, hanem a Mbembe ás mások által oly érzékletesen leírt posztkoloniális állapot, a zombifikálás, a tehetetlenség és a zsákutcák antitézisét. A gyakorlatban persze Kamerun általános állapota állandóan frusztrálja ezeket a vágyakat, arra csábítva a megfigyelőt, hogy elfogadja Mbeme gondolatát, és ráismerni véljen a futballban is – akárcsak a társadalom egészében – az általa tárgyalt zombifikálásra.

Christian Bromberger (1995) szerint a futball mint világkép lehetővé teszi az emberek számára, hogy olyan narratívát hozzanak létre, amelyen keresztül meg tudják magyarázni az életüket. Minden bizonnyal a futballnak Kamerunban is van ilyen funkciója, azonban az országnak a világban elfoglalt posztkoloniális helyzetét és a posztkoloniális állapotot tekintve feltételezhető, hogy azok a narratívék, amelyeket a kameruniak hoznak létre, különbözni fognak azoktól, amelyeket Torinó, Nápoly és Marseille Bromberger és társai által vizsgált lakossága alkot. Bromberger hangsúlyozza a futball kialakulása és az általa demokratikusnak nevezett társadalmak közötti összefüggést. Úgy véli, hogy a futball és egyéb sportok fűként azért vonzóak, mert felidézik a „demokratikus társadalmak alapvető értekeit", vagyis a fociban lévő „meritokráciát", az érdemeken alapuló elismerést.

„Tehát a stadion *par excellence* az a hely, ahol a demokratikus képzelet az esélyegyenlőséget, az egyetemes versengést és az egyéni teljesítményt ünnepelve konkrétan megvalósítja önmagát." (Bromberger 1995, 197. old.)

Bromberger a modern sportnak ezt a felfogását az azték *tlatchli* játékkal állítja szembe, konkrétan azzal, hogy az aztékok esetében a társadalmi státusok merev meghatározottsága miatt a modern értelemben vett versengés ki volt zárva, és nem a győzelem vagy a vereség volt fontos, mint a modern sportban. Ebből az ellenpéldából nyilvánvaló, hogy Bromberger inkább a premodernet és a modernet állítja egymással szembe, mint a demokratikust és a nem-demokratikust. Ugyanakkor azonban azt is sugallni látszik, hogy a modernség és a demokrácia (az esélyegyenlőség) egy és ugyanaz. Részben természetesen igaza van abban, hogy a modern (posztfeudális) kor nyitottabb társadalmakat hozott létre a korábban szokásosnál, de egyáltalán nem egyértelmű, hogy a modernség és az esélyegyenlőség megegyezik. Még Nyugaton is gyakran csak illúziónak bizonyul ez, a posztkoloniális világában pedig még inkább. Kamerun távolról sem demokratikus, de tévedés lenne azt hinni, hogy nem modern.

A modernség kérdése megérdemel egy kis kitérőt. Érdemes Robert Thorntont idézni:

„A hatalomhoz való másmilyen viszony miatt a modernizmus és a posztmodernizmus teljesen másmilyen jelentést és értéket hordoznak a harmadik világban. A modernizmus Nyugaton való széttöredezettségének, az értelepi *aporidinak, a pastiche* politikájának, a tekintély krízisének és a szimulakrum átható jelenlétének dacára úgy tűnik, hogy a harmadik világ szorosabban öleli keblére a modernizmust ás a modernizációt, mint valaha. [...] Többnyire úgy látszik, hogy ez az afrikai elitre ugyanolyan igaz (mint az ázsiaira, amelyet előbb tárgyalt), amelynek tagjai nemcsak hogy még mindig modernizálnak, hanem úgy tűnik, a jövőben is, még sokáig elkötelezett hívei lesznek a modernizálásnak. A posztindusztriális Nyugat szorongásai idegenek tőlük.” (Thornton 1996, 137. old.)

Csak annyit tennék hozzá Thornton elemzéséhez, hogy a modernség ilyetén lelkes elfogadása Afrikában nemcsak az elitre igaz, hanem a lakosság nagy részére is, mivel többségük számára egy jobb jövőt jelképez, még akkor is, ha ez a modernséghez való csatlakozási láz gyakran a fogyasztás szintjén jelenik meg elsősorban, amikor a modernséget főként külsőséges formáiban próbálják megragadni (vö. Gandoulou 1989). Hogy ennél többről van szó, látható abból a megjegyzésből, amit egy kis faluból származó, kevés iskolát végzett ka-

meruni asszonytól hallottam, aki – elvetve azt a gondolatot, hogy valakit pusztán azért nevezzenek fontos embernek, mert járt Párizsban – kijelentette:

„Párizs! Az meg mi? Ott is ugyanúgy dolgozni kell, mint itt. Ha itt keményen dolgozol, megvan mindened!”

Kicsit elgondolkozva hozzátette:

„Csak a fejlődés hiányzik: villany kell, járható út és ivóvíz.”

Amikor a modernség ilyen alapvető szükségletek kielégítésének a reményét jelenti, lehetetlen elvetni a modernséget. Bár infrastrukturális szinten Afrika Európa után kullog, nem állíthatjuk azt, hogy Afrika nem modern. Az afrikaiak egyszerre élnek a modern és a hagyományos világban (sőt a posztmodernben is), és időnként az egyiket a másik segítségével fordítják a feje tetejére. (Vö. DeBoek (1996] leírásával arról, hogy miként képesek mind a „hagyományos” törzsi vezetők, mind a „modern” Mobutu-kormány tagjai arra, hogy egymást kölcsönösen a saját céljaikra használják ki.) Ezt a modernséget Európa (és Észak-Amerika) képviseli, és az afrikaiaknak az európaiakhoz fűződő viszonya meglehetősen ambivalens. Például a kameruniak tudatában vannak gyarmati múltjuknak és neokoloniális jelenüknek, és a posztkoloniális időszak sok problémáját vezetik le az Európához fűződő (egyenlőtlen) viszonyból. Vagyis hozzáállásuk részben gyűlöletet súroló bizalmatlanságból, részben csodálatból és utánzási vágyból áll. Ez utóbbi azt a célt szolgálja, hogy Európa emblematikus értékeit megszerezhessék. Ehhez kapcsolódik még az a vágy is, hogy mint független, egyenlő és aktív alanyok kivívják a világ elismerését.

A megbecsülésnek ez a keresése a futballban is fellelhető. Bromberger szerint a futballban megnyilvánuló meritokrácia (vagyis a futball modernsége, amit a demokráciával vél azonosnak) könnyen félresiklik véletlen események következtében, vagyis nem mindig a jobbik csapat nyer. Bromberger úgy véli, hogy ez adja a játék feszültségét, mert az élet szeszélyességét szimbolizálja és hozza emberközelbe. Ez nyilván így van Kamerunban is, azonban a kérdésnek van egy másik oldala is. A sportban megnyilvánuló esélyegyenlőség gondolata nagyon vonzó. Egyrészt abban az értelemben, hogy a sportban lehetségesnek tűnik valami konkrét létrehozása, szemben Mbembe szimu-

lakrumával, másrészt a szó megszokottabb értelmében is, abban, hogy a sportban a jobbik csapat győz, függetlenül a külső körülményektől, vagyis a politikai, gazdasági és társadalmi viszonyoktól, a résztvevők szimbolikus (és valós) tőkéjétől. Vagyis úgy is tekinthető, mintha a futball lehetőséget adna arra, hogy a világban uralkodó hatalmi viszonyok megforduljanak. Mindkét értelmezés moralizáló. Az első a posztkoloniális állapotot utasítja vissza, ás a reménytelenség és tehetetlenség helyett a cselekvés lehetségességét és hatékonyságát bizonyítja. A második értelemben szintén erkölcsi igazságról van szó, amikor az erény (jobb képességek formájában) elnyeri jutalmát, és a kisemmizettek bosszúja lehetségessé válik, ezáltal igazságot szolgáltatva nemcsak a sport, hanem az egész világ kontextusában. A sportbeli esélyegyenlőség jelentése ellentmondásos, és úgy vélem, hogy a játék izgalma nagyrészt ebből fakad. A legfőbb ellentmondás természetesen az, hogy a második értelemben vett esélyegyenlőség kikiáltásával (tudatosan vagy sem) azt állítjuk, hogy a sport a mindennapi, valóságos hatalmi viszonyokon kívül esik, ugyanakkor a játék – egy meccs vagy verseny – értelme éppen abból fakad, hogy visszaillesztődik ebbe a tágabb keretbe, és jelentést és fontosságot a sporton kívüli világból nyer.

Nagyrészt a fent felvázolt okok miatt a kameruniak nagy várakozással néztek az 1998-as labdarúgó-világbajnokság elé. Mivel a vb Franciaországban zajlott, sokan úgy gondolták, hogy végre lehetősége nyílik majd Kamerunnak, hogy „bosszút álljon" Franciaországon mindazért a megaláztatásért, amelyet a gyarmati múlt és a neokolonialista jelenlét okoz (a gazdasági dominanciától Franciaország vélt szerepéig Kamerun népszerűtlen politikai rendszerének fenntartásában). Mint köztudott, Kamerun nem jutott tovább csoportjából, ás ily módon nem nyílt alkalma arra, hogy megverje Franciaországot. Kamerun sorsát látszólag a Kamerun–Chile meccs döntötte el.

Drámai mérkőzés volt, drámai következményekkel. Június 23-án délután játszották. A továbbjutáshoz Kamerunnak mindenképpen nyernie kellett, míg Chilének egy döntetlen is elegendő volt. Chile a harmincadik perc táján vezetést szerzett, és az első félidő végén, les címén, egy kameruni gólt nem adott meg a játékvezető. A második félidőben az egyik kameruni védőt kiállították, a kameruniak tehát emberhátrányban folytatták a meccset. Ennek ellenére, szép és eltökélt játékkal fölénybe kerültek, ás végül sikerült egyenlíteniük. Ezután Frangois Omam Biyik, a csapatkapitány két chilei mögül rúgott egy

gólt, amelyet valamilyen felfoghatatlan oknál fogva a magyar bíró nem adott meg.

Én Yaoundéban egy bárban néztem a meccset. A döbbenetet szinte tapintani lehetett a helyiségben. Az emberek nem hittek a szemüknek. Egyesek botrányt kiáltottak, valaki felhördült: „Hát ez nem igaz, a fehérek nem akarják, hogy a feketék nyerjenek." Egy asszony mögöttem hitetlenkedve kérdezte: „Hát a fehérek ilyen trükkökhöz folyamodnak?" Egyre azt ismételgették: „De hiszen egy jó, tiszta gól volt!" Közben még egy kameruni játékos piros lapot kapott, és végül a meccs 1:1-re végződött, így a „Legyőzhetetlen Oroszlánok"[2] kiestek a további küzdelemből.

Közvetlenül a meccs után Yaoundéban (az ország politikai fővárosában) és Doualában (a gazdasági fővárosban) tüntetések voltak, amelyek során az emberek – többnyire ezen városok fiataljai és kisemmizett szegényei – jelszavakat kiabálva az utcára vonultak, és ha tehették, fehéreket támadtak meg. Mivel a játékvezető magyar volt, még külön okom is volt a biztonságomért aggódnom, de igazság szerint személyesen a lázongásból semmit sem tapasztaltam, mert a meccs után egy kameruni barátommal egy vendéglőbe menekültem, később pedig átsétáltunk egy barátnőmhöz.[3] Ahogy az elbeszélésekből és újságcikkekből össze tudtam rakni, az történt, hogy a város szegényebb negyedeiből kiözönlöttek a fiatalok, és olyan transzparensekkel felfegyverkezve, hogy „Ami sok, az sok", „Fehérek menjetek haza", valamint FIFA-ellenes jelszavakat skandálva a város központja felé tartottak, ás igyekeztek elverendő fehéreket keresni. Néhányat találtak is. Ironikus módon ezek a fehérek általában nem is hallottak arról, hogy mi történt a vb-n. A tüntetők körülvették a főváros egyik élelmiszeráruházát, ahol köztudottan sok fehér vásárol, farkasszemet nézve a

---

[2] Sajnálatos módon a magyar újságírói gyakorlatban a kameruni nemzeti csapat becenevének fordításaként a „Szelídíthetetlen Oroszlánok" terjedt el. A „Legyőzhetetlen" sokkal közelebb áll az eredeti elnevezés szelleméhez.

[3] Eddig a mérkőzésig mindig örömmel vallottam magamat magyarnak. A meccs után biztonságosabbnak véltem azt a (szintén igaz) diplomatikus választ, hogy az Egyesült Államokból jöttem. Személyes barátaim, akik tudták, hogy magyar vagyok, könnyen disztingválni tudtak köztem és a játékvezető között, és miközben együtt éreztek velem, jót mulattak a helyzet iróniáján. Mindannyian kifejezték aggodalmukat sorsom iránt, egyikük olyannyira, hogy két nappal a *meccs* után személyesen is felkeresett, mert mint mondotta, aggódott miattam, mivel előző nap nem hallott felőlem.

rendőrökkel, akiket az áruház védelmére rendeltek ki. Másutt a városban néhány fehéret kiparancsoltak az autójából, és inzultáltak, az is előfordult, hogy egy-egy szélvédő is eltörött ennek során. Azonban a rendőrség gyorsan feloszlatta a tömeget, és estére vége lett a lázongásnak. Egy angol nyelvű újságcikk szerint

„a felfordulásnak végül Bell Luc René, a Nemzetbiztonsági Erők egyik tábornokának megjelenése vetett véget. Rendreutasította fiait, és a már csoportokba verődő tüntetők felé indulva igyekezett rávenni őket, hogy hagyjanak fel a tüntetéssel, mondván: »Igazságotok van, de már elmondtátok a véleményeteket.»”[4]

Úgy tűnik a rendőrség másutt is elsősorban meggyőzni próbálta a tüntetőket a békés megoldás szükségességéről. Könnyen elképzelhető, hogy a rendőrök maguk is milyen nehéznek találhatták érzelmeik kordában tartását.

Másnap az összes kameruni Újság a meccsel és az abban megnyilvánuló rasszizmussal foglalkozott. Néhány cím: „A barom”, „Drakula fölfalja az Oroszlánokat” (Két gól cinikusan visszautasítva, és két piros lap. Drakula kiszabadította magát, és az Oroszlánok vérét issza).[5] Egyébként, a Drakulára való utalások is világosan mutatják, hogy a kameruniak sokkal közelebb állnak a nyugati világhoz, mint gondolnánk. Az újságok politikai hovatartozástól függetlenül teljesen egyöntetűen a rasszizmus egyértelmű példájaként értelmezték a meccsen történteket. Mindez csak megerősítette azt, amit már addig is sokan gondoltak, miszerint a fehérek összefogtak, hogy az afrikaiak reményeit meghiúsítsák. Már ez előtt a meccs előtt is úgy tűnt a kameruniaknak, hogy a vb során a kiállítások és a játékvezetők egyéb döntései általában a harmadik világbeliek és konkrétan az afrikaiak ellen irányultak. (Bár más versenyek alkalmával a kameruniak gyakran tekintik Brazíliát harmadik világbeli országnak, ez alkalommal Brazíliát „futball nagyhatalomnak” titulálták, ás így a hatalmasok közé sorolták.) Ebben a kontextusban a tüntetések jogosnak tűntek, s az újságok gyakorlatilag egyáltalán nem ítélték cl a fővárosban és Doualában történteket, mert mindenki úgy értelmezte az eseményeket, mint a fruszt-

[4] *The Herald*, 1998. június 24–25., 2. old.
[5] *La Nouvelle Expression,* 1998. június 24., 6. old.

rációból fakadó természetes reakciót a játékvezető elfogadhatatlan részrehajlására.

Az elfogultság vádját megerősítette az, ami ugyanaznap este másik két meccsen történt. A továbbjutásért egyfelől Marokkó és Skócia, másfelől Brazília és Norvégia mérkőzött. Nehogy összejátszás történjen, a két meccs egyszerre zajlott. Brazília már bejutott a középdöntőbe, de ha Norvégiának sikerül legyőznie a brazilokat, Marokkó akkor is kiesik, ha nyer. Marokkó 3:0-ra megverte ellenfelét, azonban a norvég–brazil meccs bírója a mérkőzés utolsó perceiben tizenegyest ítélt Norvégiának. Ezt a norvégok sikeresen gólra váltották, és ily módon megnyerték a meccset. A tizenegyes nem tűnt indokoltnak, így könnyen táptalajt adott a vádaknak, hogy csak azért ítélte meg a játékvezető, hogy Marokkó ne juthasson tovább. Kamerun megkérdőjelezhető kibuktatása ezzel az eseménnyel együtt mindenki számára teljesen megalapozottá tette a rasszizmusból fakadó részrehajlás vádját.

A másnap reggel jó részét egy *„telebutik”*-ban töltöttem.[6] Amint beléptem a boltba, egy fiatal lány szájából a következőt hallottam: „Itt fehéreket fognak ölni!” Szinte ugyanabban a pillanatban egy fiatalember, aki éppen eladásra szánt CD-it rendezgette, azt mondta: „Ne aggódjék asszonyom!” Ezen ellentmondásos kijelentések közepette helyet foglaltam, hogy kivárjam soromat a telefonhoz, hogy lebonyolítsak egy távolsági beszélgetést Doulával. Több mint egy órán keresztül várakoztam, és eközben végighallgathattam a meccs kommentárját és az emberek különféle értelmezéseit. A társalgás nagy része alatt (talán célzatosan) nem vettek tudomást rólam, de néhányan (az emberek jöttek-mentek) közvetlenül hozzám intézték szavaikat.

A beszélgetés nagyrészt a meccs és az azt követő hitetlenkedés és fájdalom újraéléséből állt. Főként haragjukat adták ki az emberek, általában a fehérek ellen és a Kamerunt ért igazságtalanság miatt. A fiatal lány egyre azt ismételgette, hogy fehérek fognak meghalni. Egy másik fiatal lány hozzátette:

„Nem is a játékvezetővel van a baj, hanem a FIFA-val. A FIFA, az meg mi? Hát fehér az Isten? A fehérek csalnak. Félnek tőlünk, és ezért folyamodnak ilyen trükkökhöz.”

---

[6] Ezek kisebb üzlethelységek, ahol néhány telefon található, valamint gyakran egy fénymásológép, esetleg egy számítógép, amelyen valaki szövegszerkesztő szolgáltatást nyújt. Az infrastruktúra hiányosságainak pótlására adott válasz ez.

Az ifjú CD-árus azt mondta, hogy a kormány helyében ő ünnepnappá nyilvánítaná az Oroszlánok hazatérésének napját. Az Oroszlánok visszatérését csak akkor nyilvánítják ünnepnappá, ha nyernek vagy különösen jól szerepelnek (mint például 1990-ben, vagy amikor biztosították kijutásukat az 1994-es vb-re[7]). Vagyis a nap ünneppé nyilvánítása szimbolikusan „helyesbítette volna" a meccs eredményét, és többen is hangot adtak annak a véleménynek, hogy az ő szemükben az Oroszlánok nyerték meg a meccset.

Az elkövetkező napokban döbbenetes volt a felém irányuló tiszta gyűlöletet érzékelni. A legeklatánsabb példája ennek az volt, hogy ismeretlenek az utcán, akik általában „*le blanche*"-ként (nőnemű fehér) utalnak rám vagy szólítanak meg, ha fel akarják magukra hívni a figyelmemet, hirtelen gyanakodva kezdtek el meregetni, és meglehetős undorral azt mondták: „*le blanc*" (általános – hímnemű – fehér). Ez a nememtől való megfosztás és esszencializálás bármi másnál ékesszólóbban mutatja azt a mélységes keserűséget, amelyet az emberek a Kamerun–Chile meccsen történtek miatt éreztek. Ugyanakkor azt is világosan láthatóvá teszi, hogyan is jönnek létre az ilyen diskurzusok. Minden fehérrel egyetemben, identitásomnak egyetlen aspektusára, bőrszínemre redukálva, ellenséggé váltam. A bőrszín (faj) és a nem az egyén biológiai identitásának legfőbb jelzői, es hogy ezek közül az egyiket a kameruniak ez alatt a néhány nap alatt elvették tőlem, azt jelentette, hogy a harcállások élesebben láthatóvá váltak, fehér fekete ellen, fekete fehér ellen, ahogy az – a többség véleménye szerint – a focipályán is történt. Ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy a nőkről általában azt gondolják, hogy nem érdeklődnek komolyan a foci iránt, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy ha női identitásomat meghagyták volna, akkor az lehetőséget nyújtott volna arra, hogy a kérdést kikerüljék, és engem elhanyagolhatónak tekintsenek az éppen dúló „háború" szempontjából.

Néhány napon belül ezek a heves érzelmek viccekké szelídültek, egyik-másikuk azt is mutatta, hogy valóban: némi hovatartozásom elismerése vagy figyelmen kívül hagyása fontos választóvonalat jelentett abból a szempontból, hogy ellenségnek tekintettek-e vagy sem.

---

[7] Ez volt az az alkalom, amikor az ily módon az államfő által kikiáltott nemzeti ünnep egybeesett az ellenzék által szervezett általános sztrájkkal, amelynek a célja az 1992-es „ellopott választásról való megemlékezés lett volna, de a nemzeti ünneppé való nyilvánítás sikeresen meghiúsította a politikai tiltakozást (vö.: Ntonfo 1994, 214. old.).

Két nappal a meccs után Yaoundé egyik textilpiacán jártam egy barátommal, és a következőt hallottuk két tizenéves fiú szájából: „Ez az a fehér, aki megölt minket?" „Nem, ez egy nő!"

Figyelemre méltó, hogy mennyire konzisztens volt a Kamerun-Chile meccset tárgyaló diskurzus. Ez egy esszencializáló diskurzus volt, amely – mint az a fenti példából is látható – minden kétértelműséget és alternatív magyarázatot kizárt. Bizonyos értelemben a kormány adta meg a hangot a történtek értelmezésére. Például az ifjúsági és sportminiszter volt az első, aki igazságtalanságról és rasszizmusról kezdett beszélni, még Kamerun második meccse alkalmából, amikor az Olaszország elleni meccs során kiállították Raymond Kallát, a kameruni csapat egyik védőjét. A meccs másnapján egy rádióriport során emlékeztette az országot az 1982-es spanyolországi vb-re, amikor Roger Milla Peru elleni gólját nem adta meg a bíró, és ezt a játékvezető rasszista beállítottságának tudta be.[8] Érdekes módon korábbi kameruni tartózkodásaim során soha senki sem említette ezt az eseményt, és a kevés írott forrás sem igazán beszél rasszizmusról. A CRTV (a Kameruni Rádió és Televízió Társaság) később megismételte az 1982-es meccsnek ezt a részét. A tüntetéseket az emberek frusztrációjának spontán megnyilvánulásaként fogták fel. Az újságok egyöntetűen a fehérek rasszizmusáról cikkeztek, és összeesküvést emlegettek, mely szerint a FIFA azt szorgalmazta, hogy az összes harmadik világbeli csapat essen ki a versenyből. Ezt az elméletet a vb korábbi meccseiből való bizonyítékokkal támogatták meg.

Ebben a diskurzusban szinte lehetetlen volt ellenvéleményt nyilvánítani. Ez meglepő, mivel máskor a kameruniak előszeretettel hibáztatták a kormányt vagy valamilyen más, belső, a kameruni társadalomból fakadó tényezőt a focival kapcsolatban (vö. Nkwi – Vidacs 1997; Vidacs 1999). Még akkor is furcsa ez, ha elfogadjuk Mbembe nézetét, amely szerint az egyet nem értés ilyetén megnyilvánulásai elkendőzik a hatalommal való bizonyosfajta összejátszást. (Szerinte annak dacára, hogy az emberek a kormányt és a hatalmat kritikusan szemlélik, magával ragadja őket az állam mértéktelensége, és ezáltal mindkét fél semlegesítődik.) Ebben az esetben azonban a kormány és az emberek közös nevezőre tudtak kerülni azáltal, hogy a FIFA-, fehér- és Európa-ellenes totalizáló diskurzusban külső ellenséget találtak. A posztkoloniális állapot széttöredezettsége ideiglenesen rejtve

[8] Vö.: *La Nouvelle Expression,* 1998. június 24., 8. old.

maradt, és a kacsintás (amit Werbner [1996], Clifford Geertzet felidézve, a posztkoloniális állapot alapvető gesztusának titulál) eltűnt. Mbembe összejátszása megmaradt, amennyiben mindenki megfeledkezett arról, amit egyébként tud: az elégtelen felkészülésről és a kameruni foci visszatérő, örökös problémáiról. Fontos része volt ennek az esszencializáló ás totalizáló diskurzusnak a meccs különféle módon történő dekontextualizálása. Kamerun világbajnoki szereplése erre az egy meccsre redukálódott, az Oroszlánok többi meccsének nem volt többé jelentősége, ás a helyi tényezőknek a csapatra gyakorolt hatását (elégtelen felkészülés, középszerű szereplés az Afrikai Nemzetek Kupáján, a vezetőedző késői kinevezése) elfelejtették. Ugyanakkor a meccset a korábbi vb-ken elszenvedett igazságtalanságok és a globális hatalmi viszonyok történelmi kontextusába is helyezték.

Bár történt néhány kísérlet arra is, hogy a meccset más összefüggésbe helyezzék, azonban ezek eltörpültek a rasszizmus-értelmezés áradatában. Az itt következő elemzés arról, hogyan próbálták egyesek más alapra helyezni a vitát, bizonyos szinten meghamisítja azt, mert azáltal, hogy ugyanannyi teret ad az ellenvéleményeknek, eltúlozza azok fontosságát. Ennek ellenére figyelmet kell szentelnünk ezeknek is, mert megvilágítják a posztkoloniális állapotot Kamerunban úgy a fociban, mint azon kívül. A legfontosabb kritikus hang az Oroszlánok szókimondó egykori kapusáé, Joseph Antoine Bellé volt. Ő megpróbálta a kameruni foci Összefüggései irányába terelni a vitát. Bell legerőteljesebben a harmadik világbeliek elleni összeesküvést tagadta. Állítása szerint a kameruni játékosok egyszerűen nem voltak olyan jók, mint ellenfeleik, és a rasszizmusra hivatkozás arra szolgál, hogy elkendőzze a kameruni sportvezetés és általában Kamerun hiányosságait és korruptságát. Arra is felhívta a figyelmet, hogy ha Kamerun megnyerte volna első meccsét Ausztria ellen, akkor a bíró „tévedése" a Chile elleni meccsen nem számított volna. Az edző, Claude LeRoy taktikai döntéseit is bírálta.

Sok kameruni Úgy gondolta, hogy Bell a FIFA-t próbálja mentegetni. Az egyik ellenzéki lap „a FIFA szószólójának" kiáltotta ki, aki leginkább az RFI-nél (Radio France Internationale) betöltött kommentátori szerepét próbálja bebiztosítani, és azzal vádolta Bell-t, hogy a futballszövetség elnöki posztjára való 1996-os pályázatának sikertelensége miatt keserű. Mások egyszerűen hazafiatlannak tartották viselkedését. Barátaim között voltak olyanok, akik annak dacára, hogy

korábban támogatták Bellt, úgy érezték, túl messze ment, és ebben a kérdésben nem tudnak vele egyetérteni.

Néhány levélíró, a *Le Messager* című ellenzéki lapban, megpróbálta Bellt megvédeni. Az egyik levél provokáló és ironikus címmel jelent meg: „Öljük meg Joseph-Antoine Bellt!" Többek között ezt írta a szerző:

„Egyesek, a kameruniak többsége, számára csak az eredmények számítanak; mások, legfőképpen Joseph-Antoine Bell, úgy gondolják, az is ugyanolyan fontos, hogyan értük el őket. (...) Az ár ellen úszik. Itt Kamerunban, a korrupció által megszerzett piaci részesedés, a csalás útján megnyert választás, a dolgozók kizsákmányolása révén szerzett nyereség a hazafiasság bizonyítékaként tűnik fel. Szomorú, nagyon szomorú azt látni, hogy az újságíró, aki *„gombo"*-t (juttatást) fogad el, a rendőr, aki eladja az utat, a tanár, aki vizsgafeladatokat árusít, a miniszter, aki egy szimbolikus frankért elkótyavetyél egy vállalatot, miután borravalót kapott, Joseph-Antoine Bellről kijelentik, hogy nem hazafi. (...) Ezentúl világos, hogy Bell a mi rossz lelkiismeretünk. Míg az egész Köztársaság a Legyőzhetetlen Oroszlánok dicséretét zengi, ő még mindig vádlón emeli az ujját. (...) Öljük meg Joseph-Antoine Bellt, hogy végre békében bonyolíthassuk le piszkos kis ügyeinket!"[9]

Bellnek ez a szenvedélyes védelmezése is mutatja, hogy voltak olyan kameruniak, akik a foci problémáját az ország általános problémáinak a kontextusában látták.

Nem az övé volt az egyetlen ilyen hang. Elsőként Pius Njawét, a *Le Messager* akkor éppen bebörtönzött tulajdonosát és főszerkesztőjét kell említeni, aki a börtönből[10] írta vezércikkét, amelyben szintén a felkészülés hiányosságaira és egyéb, az országot érintő problémára hívta fel a figyelmet, de ugyanabban a számban két, a vb-n megnyilvánuló rasszizmust maró gúnnyal bíráló cikk is megjelent. Mongo Beti, Kamerun egyik leghíresebb értelmiségije hasonló módon kifogásolta a meccs egysíkú értelmezését, és kikelt a tüntetés során történt

[9] *Le Messager*, 1998. július 19.

[10] Njawe rendszeresen börtönbe kerül az újságjában megjelentek miatt. Ez a büntetése azzal volt kapcsolatos, hogy a *Le Messager* hírt adott arról, hogy a Kamerun Kupa 1997-es döntője azért kezdődött késve, mert Paul Biya, az államfő „nem érezte jól magát".

fehérellenes atrocitások ellen is. Azonban Belltől eltérően ezek az elemzések egyetértettek a közkeletű értelmezéssel, mely szerint az események a fehérek rasszizmusából fakadtak, és csak abban különböztek a lakosság értelmezésétől, hogy Bellhez hasonló módon látták a kontextust, amelyben mindez lezajlott. Általában azonban ezek a vélemények, már mennyiségükben is, eltörpültek a többség véleményéhez képest, és az átlag kameruni képtelen volt kivonni magát a fentiekben leírt totalizáló szemlélet hatása alól.

Térjünk vissza az esélyegyenlőség kérdéséhez. Amint azt dolgozatom elején tárgyaltam, az esélyegyenlőség gondolata a játék lényegéhez tartozik, és ez volt az, ami az 1998-as világbajnokságon megkérdőjeleződött. Összeomlott az az elképzelés, hogy a pillanatnyilag jobb csapat nyer, és ezáltal megrendült a kameruniak egyébként annyira bizonytalan életében még meglévő bizonyosságok egyike. Ez összefügg a fehérekkel kapcsolatos kétértelmű sztereotípiák pozitív aspektusaival, abban az értelemben, hogy azt mondhatjuk, mivel a helyi bizonyosságok hiányoznak, a kameruniak, csakúgy, mint más afrikaiak, vegyes érzelmekkel külső modellekhez fordulnak (vagy talán inkább ilyen modelleket hoznak létre) azért, hogy értelmet adjanak életüknek. (Liisa H. Malkki hasonló gondolatot fogalmaz meg a hutu menekültek arra vonatkozó hitéről, hogy a nyugati hatalmak és szervezetek képesek arra, hogy mindazt helyrehozzák, ami országukban tönkrement.) A focinak tulajdonított ideálok nem működnek Kamerunban teljes sikerrel. Az egyik levélíró arra is rámutatott, hogy illuzórikus volna azt hinni, hogy a játékvezetés világszinten pártatlan maradhat, amikor hasonló „tévedések" naponta fordulnak elő Kamerunban. Azonban, mint hivatkozási pontok, ezek az ideálok nagyon fontosak, és az esélyegyenlőség gondolatának posztulálásával azt is állítják az emberek, hogy valahol, ha nem otthon, akkor Kamerunon kívül, létezik a méltányosság és a pártatlanság. A foci „ideális" világáról kiderült, hogy hiányzik belőle a pártatlanság, a *fair play*. A valóság (a globális gazdasági és társadalmi hatalmi viszonyok) megújult erővel tört a felszínre, és azt mondhatnánk, hogy az esélyegyenlőség illúziójának ekkor történt összeomlása (és ezzel egyidejűleg a gyengék erőseken való felülkerekedésének elnapolása) volt az, ami az emberek keserűségéhez, hitetlenkedéséhez és reményvesztéséhez vezetett.

Irodalom

APPIAH, Kwame Anthony
1991 Is the Post- in Postmodernism the Post- in Postcolonial? *Critical Inquiry,* 17., 336-357. old.

BHABHA, Homi K.
1994 *The Location of Culture*, London – New York.

BROMBERGER, Christian
1995 *Le match de football: Ethnologic d'une passion partisane à Marseille, Naples et Turin,* Paris.

CHABAL, Patrick
1996 The African Crisis: Context and Interpretation. In: WERBNER, Richard – RANGER, Terence (eds.): *Postcolonial Identities in Africa*, London – New Jersey, 29–54. old.

DE BOECK, Filip
1996 Postcolonialism, Power and Identity: Local and Global Perspectives from Zaire. In: WERBNER, Richard – RANGER, Terence (eds.): *Postcolonial Identities in Africa,* London – New Jersey, 75–106. old.

GANDOULOU, Justin D.
1989 *Dandies à Bacongo: le culte de l'élégance dans la société congolaise contemporaine,* Paris.

GHOSH, Bishnupriya
1998 The Postcolonial Bazaar: Thoughts on Teaching the Market in Postcolonial Objects *Postmodern culture.* http://muse.jhu.edu.journals/postmodcrnculturek000/0.Ighosh.html

MALKKI, Liisa H.
1995 *Purity and Exile: Violence. Memory and National Cosmology among Ilutu Refugees in Tanzania,* Chicago.

MBEMBE, Achille
1986 Pouvoir des morts et langage des vivants: les errances de la mémoire nationalists au Cameroun, *Politique Africaine,* 22., 37–72. old.
1992 Provisional Notes on the Postcolony, *Africa,* 62., 3–37. old.

MBEMBE, Achille – ROITMAN, Janet
1995 Figures of the Subject in Times of Crisis. *Public Culture,* 7., 323–352. old.

NKWI, Paul Nchoji – VIDACS, Bea
1997 Football: Politics and Power in Cameroon. In: ARMSTRONG, Gary – Giulianotti, Richard (eds.): *Entering the Field: New Perspectives on World Football,* Oxford, 123–139. old.

NTONFO, André
1994 *Football et politique du football au Cameroun,* Yaoundé.
THORNTON, Robert
1996 The Potentials of Boundaries in South Africa: Steps Towards a Theory of the Social Edge. In: WERBNER, Richard – RANGER, Terence (eds.): *Postcolonial Identities in Africa,* London – New Jersey, 136–161. old.
TROUILLOT, Michel-Rolph
1992 The Vulgarity of Power, *Public Culture,* 5., 75–81. old.
VIDACS Bea
1999 Futball és gyarmatosítás-ellenesség Kamerunban. *Tabula,* 2., 25–33. old.
WERBNER, Richard
1996 Introduction. Multiple Identities, Plural Arenas. In: WERBNER, Richard – RANGER, Terence (eds.): *Postcolonial Identities in Africa,* London – New Jersey, 1–26. old.